

JANUSZ SKODLARSKI

WSPÓŁPRACA GOSPODARCZA POLSKI Z KRAJAMI DEMOKRACJI LUDOWEJ (1945—1949)

1. PRZESŁANKI WSPÓŁPRACY

Naczelna przesłanka współpracy gospodarczej między Polską a krajami demokracji ludowej wynikała ze wspólnoty ideologiczno-politycznej. Znalazła ona konkretny wyraz w układach o przyjaźni, współpracy i pomocy wzajemnej, które poszczególne państwa zawarły między sobą w latach 1943—1949¹. Sformułowano w nich ogólne założenia dotyczące międzynarodowych stosunków ekonomicznych w obozie państw demokracji ludowej. Zostały one rozwinięte w specjalnych porozumieniach gospodarczych, będących logiczną konsekwencją podpisanych układów. Będzie o nich mowa w punkcie drugim. Więzy ekonomiczne zadziergnięte między państwami demokracji ludowej wzmacniały ich jedność, służyły interesom narodowym, a zarazem stanowiły trwałą podstawę siły politycznej i militarnej kształtującego się obozu państw socjalistycznych.

Zakres międzynarodowej współpracy ekonomicznej krajów demokracji ludowej, podobnie jak i Polski, wyznaczały wewnętrzne potrzeby rozwoju gospodarczego tych państw. Wraz z chwilą wyzwolenia stały one w obliczu usunięcia zniszczeń wojennych, a także przebudowy zacofanej struktury ekonomicznej. Ogrom zadań przekraczał ich wewnętrzne możliwości. W tej sytuacji ważną rolę miała spełnić współpraca gospodarcza z zagranicą. Formy oraz kierunki podjęcia współpracy z ośrodkami zagranicznymi zależały w głównej mierze od utrwalenia zmian ustrojowych oraz od sytuacji międzynarodowej. Zwycięstwo sił rewolucyjnych w latach 1947—1948 w obozie państw demokracji ludowej określiło dalszy kierunek ich rozwoju. Ustrój socjalistyczny uznał za naczelną przesłankę międzynarodowej współpracy gospodarczej pokrewieństwo ideowe partnerów.

¹ Zob. J. Tyranowski, *Traktaty sojusznicze Polski Ludowej*, Warszawa 1972, s. 90—92. Autor tej publikacji wymienia układy zawarte przez Polskę oraz jej sojuszników między sobą wraz z podaniem miejsca ich publikacji w języku polskim.

Mimo przyjęcia tego głównego kierunku współpracy dyplomacja państw demokracji ludowej, zwłaszcza Polski i Czechosłowacji, nie szczędziła wysiłków w zakresie poszukiwania możliwości współpracy ekonomicznej z państwami Zachodu. Jednakże akcja idąca w tym kierunku zakończyła się niepowodzeniem, ponieważ stosunki Wschód — Zachód uległy oziębieniu po przemówieniu Winstona Churchilla w Fulton 5 III 1946 r. Niedawni sojusznicy koalicji antyhitlerowskiej, Wielka Brytania i Stany Zjednoczone, kwestionowali granice zachodnie Polski, a współpracę gospodarczą uzależniali od wypełniania warunków politycznych, które były wymierzone przeciwko młodej władzy ludowej. Szczególnie negatywne znaczenie dla polskiej racji stanu miało osławione antypolskie wystąpienie sekretarza stanu USA Jamesa Byrnesa 6 IX 1946 r., kwestionujące decyzję poczdamską w sprawie granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej². 12 III 1947 r. ogłoszono doktrynę Trumana, która sprowadzała się do możliwości dysponowania siłami i środkami USA wszędzie, gdzie interesy kapitalizmu mogłyby zostać naruszone przez lewicę społeczną. W maju 1947 r. komuniści zostali usunięci z rządów Francji i Włoch. Konferencje poświęcone przygotowaniu traktatu pokojowego z Niemcami w Moskwie (marzec i kwiecień), a następnie w Londynie (listopad i grudzień), nie przyniosły porozumienia. Koalicja antyhitlerowska przestała istnieć, świat wkroczył w okres zimnej wojny³. W takiej sytuacji politycznej ograniczenia ekonomiczne osiągnęły spodziewany efekt. Obroty handlowe między Wschodem i Zachodem gwałtownie spadły. Blokada ekonomiczna miała zasięg szeroki i nie przejawiała się wyłącznie w systemie zakazów dyskryminacyjnych (licencji eksportowych), ale także w wielu innych formach, np. w dyskryminacji w zakresie kredytów Międzynarodowego Banku dla Odbudowy i Rozwoju, żegludze morskiej, jednostronnym pozbawieniu korzyści wynikających z wcześniej zawartych traktatów handlowych itp.⁴

Jeszcze większe zagrożenie stwarzał państwowemu demokracji ludowej plan Marshalla⁵. Amerykański Sekretarz George Marshall, zgłaszając 5 VI 1947 r. propozycję pomocy pod adresem całej Europy, pragnął wciągnąć kraje Europy Wschodniej w mechanizm „kredytów”, udzielić pomocy materialnej elementom antysocjalistycznym w tych państwach,

² W. T. Kowalski, *Polityka zagraniczna RP, 1944—1947*, Warszawa 1971, s. 176—200.

³ Por. R. Frelek, *Historia zimnej wojny*, Warszawa 1971.

⁴ T. Łychowski, *Stosunki ekonomiczne między krajami o różnych ustrojach*, Warszawa 1957, s. 321; J. Söldaczuk, *Handel międzynarodowy*, Warszawa 1967, s. 209 i n. oraz S. Albinowski, *Handel między krajami o różnych ustrojach*, Warszawa 1968, s. 11 i n.

⁵ Zob. *Przemówienie sekretarza stanu Marshalla na zebraniu Klubu Alumnów Uniwersytetu Hawardzkiego — Combridge (Mass.)*, 5 czerwca 1947, „Zbiór Dokumentów”, 1947, nr 6/7.

następnie zaś przywrócić tam własność prywatną i stworzyć nowe źródła dochodów dla kapitału amerykańskiego. Stany Zjednoczone liczyły na to, że uda im się dokonać rozłamu w tak zwanym przez nich „bloku wschodnim”, w oparciu o te kraje, w których siły komunistyczne wydawały się stosunkowo najsłabsze, mianowicie na Węgrzech i w Rumunii⁶. Plan Marshalla miał zatem stanowić skuteczny środek do walki z komunizmem. „Pomoc gospodarcza Stanów Zjednoczonych dla Europy — powiedział 12 czerwca w Kalifornii Benjamin V. Cohen, doradca Departamentu Stanu i współpracownik Marshalla — jest potencjalnie najlepszą kontrofensywą amerykańską mającą na celu powstrzymanie ekspansji mniejszości komunistycznych za granicą”. Również administrator planu Marshalla Hoffman oświadczył, że „plan Marshalla jest najlepszą odtrutką na komunizm”⁷.

W tej sytuacji zrodziło się szereg koncepcji wielostronnej współpracy gospodarczej państw demokracji ludowej. W Polsce najbardziej popularna była idea współpracy krajów słowiańskich oraz państw Europy Środkowej i Południowej⁸. Koncepcje te nie były możliwe do przyjęcia w ówczesnych warunkach ze względu na zjawiska w polityce zagranicznej związane z „kultem jednostki” oraz niski poziom sił wytwórczych w krajach demokracji ludowej.

Inaczej miała się sprawa z dwustronną współpracą gospodarczą. W tej dziedzinie istniały realne możliwości intensyfikacji wzajemnych stosunków. W 1947 r. przystąpiono do tworzenia podstaw instytucjonalnych. Pogarszająca się sytuacja międzynarodowa wpłynęła przyspieszająco na ten proces. W 1948 r. zainteresowane strony coraz częściej wzywały do zbiorowego działania wobec państw trzecich⁹.

Polska należała do inicjatorów i najbardziej aktywnych propagatorów nowego typu współpracy ekonomicznej. Precedensem w tym zakresie były stosunki polsko-radzieckie oraz polsko-czechosłowackie, które wykraczały daleko poza ramy tradycyjnie rozumianej współpracy międzynarodowej.

Polska, a także pozostałe kraje demokracji ludowej, prowadziły po zakończeniu II wojny światowej wymianę handlową głównie ze Związkiem Radzieckim. Obroty towarowe poszczególnych państw z ZSRR przekraczały w latach 1945—1946 90%, zarówno po stronie wywozu, jak i przywozu. W okresie 1947—1949 stan ów uległ pewnej zmianie, ale Związek Radziecki pozostał nadal ich głównym partnerem handlo-

⁶ H. Claude, *Plan Marshalla*, Warszawa 1950, s. 127; zob. także T. Łychowski, *Krach tzw. planu Marshalla i jego skutki*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1949, nr 3, s. 23—48.

⁷ Claude, *op. cit.*, s. 158.

⁸ Zob. szerzej pkt 6.

⁹ Archiwum Akt Nowych (dalej AAN), Ministerstwo Przemysłu i Handlu (dalej MPIH), sygn. 2996, k. 29 i 62, oraz sygn. 3004, nlb.

wym¹⁰. Charakterystyczną cechą w stosunkach handlowych między ZSRR i krajami demokracji ludowej była dążność do udzielania pomocy w zakresie najniezbędniejszym.

Polsko-radziecki układ handlowy z 7 VII 1945 r. rozszerzał zakres dotychczasowej współpracy gospodarczej. Polska i ZSRR podjęły wymianę doświadczeń technicznych¹¹. Historyczne znaczenie dla rozwoju współpracy w tej dziedzinie miało podpisanie 5 III 1947 r. porozumienia między obu państwami w sprawie współpracy naukowo-technicznej. Strony zobowiązały się do bezpłatnej, wzajemnej wymiany informacji naukowo-technicznej i doświadczeń w dziedzinie produkcji przemysłowej. Zwrot kosztów przewidziano jedynie za techniczne urządzenia kopii lub odpisów. Realizację tego porozumienia powierzono Polsko-Radzieckiej Komisji Współpracy Naukowo-Technicznej. Była to pierwsza tego typu umowa w obozie państw socjalistycznych¹².

W stosunkach polsko-radzieckich pojawiły się już w 1945 r. pierwsze próby kooperacji przemysłowej¹³. Długofalową współpracę przemysłowo-inwestycyjną wytyczał układ z 26 X 1948 r. o dostawie urządzeń przemysłowych do Polski¹⁴.

Polska i Czechosłowacja podpisały 10 III 1947 r. układ o przyjaźni i wzajemnej pomocy, który stworzył podstawy do szerokiego i wszechstronnego rozwoju gospodarczych stosunków dwustronnych. Sojusz gospodarczy między obu państwami zapoczątkowała *Konwencja o zapewnieniu współpracy gospodarczej między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Czechosłowacką* z 4 VII 1947 r.¹⁵

Oryginalne na owe czasy było to, iż w stosunkach polsko-czechosłowackich postawiono na realizację wyższych form współpracy międzynarodowej. Były to następujące formy współdziałania:

- przygotowania zmierzające do podjęcia specjalizacji i kooperacji produkcji, pierwsze próby kooperacji;
- przystąpienie do realizacji wspólnych inwestycji;
- normalizacja i typizacja niektórych urządzeń, narzędzi oraz produktów;
- wymiana gotowej dokumentacji naukowo-technicznej;

¹⁰ Por. T. Spiss, *Współpraca gospodarcza Słowian*, „Życie Słowiańskie”, 1946, nr. 1. Zob. dane liczbowe w podsumowaniu punktu 4.

¹¹ *Sprawozdanie stenograficzne z posiedzeń Krajowej Rady Narodowej z dn. 21 i 23 lipca 1945 r.*, Warszawa 1945, s. 228—232.

¹² *Polska Ludowa — Związek Radziecki, 1944—1974. Zbiór dokumentów i materiałów*, Warszawa 1974, s. 138—140; J. Ciepielewski, *Współpraca gospodarcza Polski z europejskimi krajami socjalistycznymi*, [w:] *Gospodarka Polski Ludowej, 1944—1955*, pod red. J. Kalińskiego i Z. Landaua, t. II, Warszawa 1976, s. 296.

¹³ M. Wilk, *Pomoc i współpraca. Polsko-radzieckie stosunki gospodarcze w latach 1944—1945*, Warszawa 1976, s. 184.

¹⁴ *Polska Ludowa — Związek Radziecki*, s. 146—153.

¹⁵ Wraz z konwencją podpisano 14 porozumień — zob. DzU 1950, poz. 85.

- wspólne prowadzenie badań: kooperacja badań, projekty utworzenia wspólnych placówek naukowo-badawczych;
- wspólna polityka handlowa;
- uzgodnienia w sprawie tranzytu i komunikacji;
- przygotowania do koordynacji planów gospodarczych.

Do kierowania współpracą utworzono ogółem prawie 200 bilateralnych organów, w tym 11 komisji, 62 komitety, 108 podkomitetów i 8 komisji specjalnych. Reprezentowały one wszystkie ważniejsze dziedziny gospodarcze. Instytucją naczelną w tym systemie była Polsko-Czechosłowacka Rada Współpracy Gospodarczej. Rada była pomyślana jako organ koordynujący prace komisji branżowych¹⁶. Specyficzne formy współpracy realizowane między Polską a Czechosłowacją nadawały jej charakter integracyjny.

Koncepcje współpracy polsko-czechosłowackiej oraz niektóre rozwiązania zastosowane w stosunkach polsko-radzieckich stanowiły wzór, który w miarę możliwości starano się adoptować w dwustronnej współpracy innych krajów demokracji ludowej.

Współpraca gospodarcza polsko-czechosłowacka i polsko-radziecka ze względu na obszerność zagadnienia i jej charakter znacznie odbiegający od stosunków Polski z Jugosławią, Węgrami, Bułgarią oraz Rumunią została świadomie pominięta. Stanowi ona tło porównawcze dla zagadnień będących przedmiotem rozważań niniejszego artykułu.

2. PODSTAWY PRAWNE

W latach 1947—1948 Polska podpisała porozumienia gospodarcze z Bułgarią, Węgrami i Rumunią¹⁷. Równocześnie lub nieco później zawarto odrębne układy o wymianie towarowej. Myślą przewodnią tych porozumień była dążność do zapewnienia „jak najściślejszej współpracy gospodarczej”. Strony miały podjąć wszelkie możliwe środki w związku z realizacją tego celu. W układach sprecyzowano zakres współpracy. Obejmowała ona główne dziedziny życia gospodarczego, tj. handel, przemysł, rolnictwo i komunikację¹⁸.

¹⁶ Zob. J. Skodlarski, *Organizacja i funkcjonowanie polsko-czechosłowackiej współpracy gospodarczej (1947—1949)*, „Studia z dziejów ZSRR i Europy Środkowej”, t. XI, 1975, s. 185—215.

¹⁷ Umowa o współpracy gospodarczej i wymianie towarowej między Rzeczpospolitą Polską a Ludową Republiką Bułgarii z 1 IX 1947 r., AAN, MPiH, sygn. 2959, k. 2—5; Konwencja o współpracy gospodarczej pomiędzy Rzeczpospolitą Polską a Republiką Węgierską z 13 V 1948 r., tamże, sygn. 2994, k. 5—8; *Polsko-rumuńska konwencja o współpracy gospodarczej z 10 IX 1948 r.*, „Handel Zagraniczny”, 1948, nr 7, s. 53.

¹⁸ Tamże.

Inny charakter miał układ polsko-jugosłowiański z 24 V 1947 r. Była to zmodernizowana umowa handlowa. Rozwój współpracy w innych dziedzinach służył bezpośrednio stymulowaniu obrotu towarowego¹⁹.

W konwencji polsko-węgierskiej położono nacisk na rozwój handlu, komunikacji oraz nauki i techniki. Stan ów znalazł odbicie w odrębnych punktach (III, IV, V) tej konwencji. W umowie polsko-bułgarskiej czołowe miejsce w całości kształcie współpracy wyznaczono wymianie towarowej i współpracy technicznej. Ważną rolę w stosunkach polsko-węgierskich oraz polsko-rumuńskich miała spełnić koordynacja wspólnych wysiłków dla rozwoju gospodarczego obu państw²⁰.

W umowie polsko-bułgarskiej strony zobowiązały się do wzajemnych konsultacji w przedmiocie postępowania na terenie międzynarodowych organizacji i konferencji gospodarczych. W pozostałych układach nie było o tym mowy, aczkolwiek w praktyce tego typu współpraca miała miejsce. Uzgodnienia w tej kwestii przeprowadzono na ogół kanałem dyplomatycznym, aby zbytnią ostentacją nie drażnić państw trzecich.

W celu pomyślnego wykonania zawartych porozumień powołano: Stałą Komisję Polsko-Węgierską dla Współpracy Gospodarczej, Komisję Stałą Polsko-Bułgarską, Stałą Komisję Współpracy Gospodarczej Polsko-Rumuńską oraz Komisję Stałej Współpracy Gospodarczej Polsko-Jugosłowiańską. Układy dodatkowe upoważniły stałe komisje do tworzenia w razie potrzeby podkomisji²¹.

Omówione porozumienia gospodarcze stworzyły podstawę wyjściową do rozwoju wszechstronnej współpracy bilateralnej krajów demokracji ludowej. W porównaniu z tradycyjnymi układami handlowymi stanowiły one novum w zakresie międzynarodowego prawa publicznego²². Zawarły je państwa prowadzące gospodarkę planową, tworząc nowe zasady w międzynarodowych stosunkach ekonomicznych²³.

Ogólną ideę współpracy zaczerpnięto z doświadczeń polsko-czecho-

¹⁹ Tekstu układu nie udało się odszukać, w związku z czym autor sformułował jego ogólne założenia na podstawie przekazów dotyczących realizacji tego układu.

²⁰ „Handel Zagraniczny”, 1948, nr 7, s. 53.

²¹ Zob. Układ w przedmiocie zastosowania konwencji o współpracy gospodarczej między Polską i Węgrami z 13 V 1948 r. oraz Protokół do Umowy o Współpracy Gospodarczej o wymianie towarowej z 1 IX 1947 r., AAN, MPIH, sygn. 2994, k. 3—4 oraz sygn. 2959, k. 4—6.

²² Tamże, sygn. 2996, k. 29.

²³ Po podpisaniu konwencji polsko-węgierskiej wiceminister PiH E. Szyr oświadczył: „Takie formy porozumień międzynarodowych są właściwe dla krajów, które budują swoją politykę gospodarczą na bazie wieloletnich planów gospodarki narodowej. Taka umowa gospodarcza oznacza zerwanie w międzynarodowych stosunkach gospodarczych z wilczymi zasadami imperializmu i kapitalizmu, z uświęconymi dotąd nawykami ograniczonego egoizmu, właściwego moralności ginącego ustroju” (tamże, sygn. 2994, k. 29).

słowackich²⁴. Miała ona jednak węższy zakres (obejmowała mniej dziedzin współpracy) oraz inny charakter powiązań. Pierwowzorem współpracy w dziedzinie handlu oraz naukowo-technicznej były rozwiązania polsko-radzieckie.

Zmiana zakresu znalazła również odbicie w ujęciu formalnym. W stosunkach polsko-czechosłowackich konwencja stanowiła ramowy tekst umowy, który rozwijało 14 układów i porozumień, regulujących całokształt współpracy w poszczególnych dziedzinach życia gospodarczego. Natomiast w układach podpisanych przez Polskę z innymi krajami demokracji ludowej skomasowano całość problematyki w jednym akcie prawnym. W czasie rokowań polsko-węgierskich skłaniano się do przyjęcia koncepcji wzorowanej na umowie polsko-jugosłowiańskiej. Ostatecznie zwyciężyła jednak idea bardziej intensywnej współpracy ekonomicznej wzorowana na układzie polsko-czechosłowackim²⁵.

Analizowane układy mają na ogół podobną do siebie konstrukcję prawną. Obok sformułowań dotyczących celów współpracy i środków ich realizacji porozumienia te zawierają postanowienia odnoszące się do techniki powoływania i funkcjonowania niezbędnych organów współpracy.

W zawartych porozumieniach strony pokładały wielkie nadzieje. Podczas negocjacji, a zwłaszcza w momencie ich podpisywania wytwarzała się szczególna atmosfera pełna szczerości i zaufania. Wzruszające sceny towarzyszyły podpisaniu konwencji polsko-węgierskiej. Oddajmy głos bezpośrednio obserwatorowi: „Po podpisaniu dokumentu przez ministra Ronai'a i polskiego zastępcę ministra przemysłu i handlu Szyra przewodniczący Polskiej Delegacji Rządowej objął w ramiona ministra Ronai'a i ucałował go. Scena ta obrazująca tradycyjne braterstwo obu narodów tak wzruszyła posła RP Fiderkiewicza, że w oczach jego ukazały się łzy. Minister Ronai podkreślił, iż na Węgrzech dotąd nie przypieczętowano żadnego układu pocałunkiem. Podniósł jednak, że to samo miało miejsce w Moskwie przy podpisywaniu traktatu handlowego ze Związkiem Radzieckim”²⁶. Tak oto wraz z kształtowaniem się nowych zasad współpracy międzynarodowej w obozie państw demokracji ludowej upowszechniły się nowe zwyczaje dyplomatyczne.

3. ORGANY WSPÓLPRACY

Komisje stałe: polsko-bułgarska, polsko-węgierska i polsko-rumuńska, były wzorowane na instytucjach polsko-czechosłowackich. Analizę dotyczącą organizacji i funkcjonowania tych organów przeprowadzono

²⁴ Tamże, sygn. 2996, k. 62.

²⁵ Tamże, sygn. 2995, nlb.

²⁶ Tamże, Biuro Współpracy Przemysłowej (dalej BWP), sygn. 1996, k. 35.

na podstawie statutu komisji polsko-bułgarskiej i polsko-węgierskiej.

Odnosnie do Komisji Stałej Polsko-Rumuńskiej nie odnalazłem żadnych informacji, prawdopodobnie nie zdołano opracować jej statutu. Natomiast Komisja Stała Polsko-Jugosłowiańska miała odmienny charakter. Głównym jej celem była intensyfikacja wymiany handlowej. Utworzyła ona Podkomisję Przemysłową, która zorganizowała z kolei szereg sekcji, m. in. Sekcję Metali Lekkich i Kolorowych oraz Sekcję Chemiczną. Wymienione organy rozwijały współpracę w dziedzinie przemysłu służącą ożywieniu obrotu towarowego²⁷.

Komisjom stałym powierzono ważne zadania, m. in. miały one czuwać nad wykonaniem zawartych porozumień gospodarczych, poszukiwać nowych możliwości współpracy, tworzyć w razie potrzeby podkomisje i komitety fachowe, a także określać ich ogólny kierunek działalności, koordynować ich prace oraz zatwierdzać przedkładane przez nie propozycje i wnioski²⁸.

Komisje składały się z dwóch trzyosobowych sekcji obu stron. Funkcję przewodniczącego komisji pełnił przewodniczący tej sekcji, na której terenie odbywała się sesja komisji, aż do rozpoczęcia następnej sesji. Każda sekcja miała do dyspozycji swoje biuro (w komisji polsko-bułgarskiej), bądź też dwóch stałych sekretarzy (w komisji polsko-węgierskiej). Pracownicy biura oraz sekretarze komisji nie mogli być jednocześnie członkami komisji. W pracach komisji za zgodą jej przewodniczącego mogli brać udział eksperci.

Sesje komisji miały odbywać się raz na kwartał na przemian w obu państwach. Statut zakładał również możliwość organizowania zebrań nadzwyczajnych, jeśli zachodziła tego potrzeba. Zwoływał je przewodniczący komisji z własnej inicjatywy bądź na żądanie przewodniczącego drugiej sekcji.

Uchwały komisji stawały się obowiązujące po zatwierdzeniu ich przez oba rządy. Statut Komisji Stałej Polsko-Bułgarskiej upoważniał do podejmowania wiążących decyzji, w wypadku gdy przedstawiciele danej sekcji mieli pełnomocnictwo swych rządów.

Komisje stałe korzystające z uprawnień statutowych utworzyły podległe im podkomisje fachowe. Komisja Stała Polsko-Bułgarska powołała Podkomisję Obrotu Towarowego, Podkomisję Współpracy Przemysłowej, Podkomisję Współpracy w Rolnictwie, Leśnictwie i Wyżywieniu; Podkomisję Komunikacji i Transportu oraz Podkomisję Współpracy Naukowo-Technicznej. Natomiast w ramach Komisji Stałej Polsko-Węgierskiej utworzono następujące organy: Podkomisję Przemysłowo-Techniczną, Podkomisję Planowania i Statystyki i Podkomisję

²⁷ Tamże, sygn. 2992, nlb.

²⁸ Tamże, sygn. 2997, k. 5—10, Statut Komisji Stałej Polsko-Węgierskiej; sygn. 2959, k. 6—10, Statut Komisji Stałej Polsko-Bułgarskiej.

Handlową. Dalsze podkomisje mogły być powoływane w miarę potrzeby na podstawie uchwały komisji stałej. Podkomisje za zgodą komisji stałej mogły tworzyć komitety, jak również inne specjalne organy współpracy.

Podkomisje fachowe miały realizować zadania postawione im przez organ naczelny. W sierpniu 1948 r. podkomisjom Komisji Stałej Polsko-Węgierskiej nakreślono cel i zakres działania²⁹. Zakres przewidzianych prac był bardzo rozległy, zwłaszcza w dziedzinie produkcji przemysłowej, naukowo-technicznej oraz planowania i statystyki. We współpracy przemysłowej zamierzano podjąć m. in. kooperację, podział produkcji (specjalizację), wspólne inwestycje. W dziedzinie naukowo-technicznej zakładano wymianę doświadczeń, norm, patentów i licencji, podział pracy pomiędzy instytutami naukowo-badawczymi i biurami konstrukcyjnymi, a także wymianę pracowników. W zakresie planowania i statystyki postanowiono dążyć do skoordynowania planów rocznych i wieloletnich zainteresowanych państw. Temu celowi miała służyć koordynacja w dziedzinie metodologii i techniki planowana oraz ujednoczenie metod statystyki gospodarczej.

W ten sposób planowano wkroczyć na jakościowo wyższy etap współpracy ekonomicznej, mającej już charakter integracyjny.

4. STOSUNKI HANDLOWE

W praktyce główną formą współpracy gospodarczej była wymiana towarowa. W latach 1945—1946 stosunki handlowe Polski z krajami demokracji ludowej oparto na dwustronnych umowach o wzajemnej dostawie towarów, które zawierano początkowo na okresy stosunkowo krótkie, z reguły na jeden rok³⁰.

W tym okresie wymiana towarowa dotyczyła niewielu pozycji. Polska eksportowała prawie wyłącznie węgiel i koks. Sprowadzała zaś ropę naftową, rudę manganową, wina i owoce (z Rumunii); miedź, magnezyt, rudę chromu (z Jugosławii); cegłę szamotową, nawozy sztuczne i barwniki (z Bułgarii); aluminium i leki (z Węgier)³¹.

Po II wojnie światowej wszystkie kraje demokracji ludowej przeżywały trudności ekonomiczne, ale w najbardziej tragicznym położeniu znalazła się Rumunia. Długotrwała susza w 1946 r. spowodowała niebywale kłopoty aprowizacyjne. Mieszkańcom Bukaresztu nie udało się wówczas zapewnić nawet chleba na kartki. Otrzymywali oni jedynie

²⁹ Tamże, sygn. 2997, k. 11—17, Załącznik 2, 3 i 4.

³⁰ AAN, Centralny Urząd Planowania (dalej CUP), sygn. 1901, k. 6—9; MPiH, sygn. 59, k. 44.

³¹ AAN, CUP, sygn. 1901, k. 6—9; MPiH, sygn. 59, k. 44, oraz sygn. 2308, k.4—12; sygn. 2997, k. 39; sygn. 2319, nlb.

dzienną rację 200 g zupy. Trudności gospodarcze powiększał sabotaż prowadzony przez przeciwników nowej władzy. Rząd koalicyjny nie miał wyraźnego programu politycznego. Komuniści, którzy przejęli resorty gospodarcze, prowadzili politykę ostrożną, licząc się ze swoimi partnerami w rządzie. W gospodarce rumuńskiej wyraźnie postępowała ekspansja obcego kapitału. Na początku 1947 r. Amerykanie przejęli znaczną część akcji największych zakładów metalurgicznych Rumunii — Auschnitta i Malaxy.

Polska postanowiła udzielić pomocy Rumunii dostarczając rolnictwu rumuńskiemu pługów i siewników³².

W kwietniu 1947 r. strona polska oceniła, iż stosunki handlowe z Jugosławią traktowała po macoszemu. Nie wywiązano się z niektórych dostaw. Było to spowodowane ograniczonymi możliwościami gospodarki polskiej, ale niekiedy względami koniunkturalno-komercyjnymi, np. w 1947 r. dwa pociągi z koksem przeznaczone do Jugosławii skierowano do Włoch³³.

Podpisanie traktatów pokojowych w 1947 r. z Węgrami, Bułgarią i Rumunią unormowało ich położenie międzynarodowe. To z kolei wpłynęło na tempo przeobrażeń polityczno-ekonomicznych poszczególnych państw. W tej sytuacji nastąpiła dalsza intensyfikacja współpracy dwustronnej. Mobilizując na ten proces oddziaływały również pogarszające się stosunki Wschód—Zachód, na co zwróciłem uwagę we wstępnej części tego artykułu.

Od 1948 r. podstawą wymiany towarowej stają się wieloletnie umowy handlowe. Uwzględniały one, o ile było to możliwe, najpilniejsze potrzeby towarowe poszczególnych państw³⁴. Bieżącą wymianę handlową realizowano nadal w oparciu o roczne umowy. Zdarzały się wypadki wysyłania dostaw poza ustaloną listą towarową, gdy zachodziła pilna potrzeba pośpieszenia z pomocą bratniemu narodowi³⁵.

Po 1947 r. zwiększył się wydatnie zakres wymiany. Polska wysłała do Jugosławii m. in. barwniki, chemikalia, papier i przetwory papiernicze, kable telefoniczne, tkaniny; do Węgier: węgiel i koks, materiały ogniotrwałe, cement, cynk, sztuczne włókna, chemikalia, odlewy; do Rumunii: węgiel i koks, produkty hutnicze, elektrotechniczne i chemiczne oraz niektóre maszyny; do Bułgarii: żelazo, szyny, rury żeliwne, tabor kolejowy, dźwigi portowe, obrabiarki, maszyny włókiennicze

³² AAN, MPiH, sygn. 279, k. 32—35, oraz sygn. 2319, nlb.; „Gospodarka Polska”, 1947, nr 12.

³³ AAN, MPiH, sygn. 279, k. 83; sygn. 59, k. 44—55.

³⁴ Tamże, sygn. 2996, k. 61—62, oraz sygn. 2995, nlb.

³⁵ 7 VI 1948 r. premier Bułgarii Georgi Dymitrow zwrócił się do ministra Hilarego Minca w sprawie dostaw niektórych towarów pilnie potrzebnych Bułgarii. Strona polska częściowo zrealizowała prośbę bułgarską (tamże, sygn. 280, k. 116—117).

i rolnicze, artykuły włókiennicze i chemiczne. W imporcie polskim z Jugosławii ważną pozycją zajmowała miedź, cynk, ołów, aluminium, produkty chemiczne oraz surowce i półprodukty chemiczne; z Węgier: aluminium, lekarstwa, chemikalia, artykuły elektroniczne, urządzenia inwestycyjne, pszenica, olej słonecznikowy; z Rumunii: ropa naftowa i jej przetwory, produkty hutnicze, oleje maszynowe i niektóre artykuły rolnicze; z Bułgarii: tytoń, skóry surowe, kozuchy, koncentrat ołowiu, olejek różany, drewno i owoce³⁶.

Nadal jednak listy towarowe były dość ubogie. Zawierały one od kilkunastu do kilkudziesięciu artykułów. W dodatku ich realizacja ze względu na ograniczone możliwości ekonomiczne oraz duże potrzeby wewnętrzne poszczególnych państw napotkała poważne przeszkody. Dalsze trudności wynikały z faktu, że gospodarki narodowe krajów demokracji ludowej przed II wojną światową były powiązane z krajami trzecimi w ramach kapitalistycznego międzynarodowego podziału pracy. Odgrywały one w przeważającej mierze rolę dostawców surowców i żywności oraz rynku zbytu dla produktów gotowych. Ich wzajemne kontakty gospodarcze były stosunkowo słabe, a struktury gospodarcze — wzajemnie nie dopasowane. W obrotach globalnych polskiego handlu zagranicznego udział dzisiejszych europejskich państw socjalistycznych wynosił 7,9%³⁷.

W lipcu 1948 r. na posiedzeniu Komisji Stałej Polsko-Węgierskiej stwierdzono, iż zrealizowano tylko 15% całości rocznego polskiego eksportu do Węgier i 31% węgierskiego importu do Polski. Pomyślniej rozwijała się wymiana towarowa polsko-rumuńska. W połowie 1948 r. wykonano 75% zaplanowanych dostaw³⁸. Jest to tym bardziej godne podkreślenia, ponieważ gospodarka rumuńska była daleka od stabilizacji³⁹. Jeszcze szybsze było tempo realizacji umowy polsko-jugosłowiańskiej. Stan jej wykonania w połowie 1948 r. wynosił około 90%⁴⁰. Wymianę handlową polsko-jugosłowiańską ożywiło zniesienie ograniczeń bankowych. W stosunkach płatniczych między tymi państwami zrezygnowano z systemu prowadzenia kilku kont, funduszu kredytów

³⁶ Tamże sygn. 2992, nlb; sygn. 3004, nlb; sygn. 50, nlb; sygn. k—14; „Gospodarka Planowa”, 1947, nr 19.

³⁷ L. Ciamaga, *Od współpracy do integracji*, Warszawa 1965, s. 14—15; W. Iskra, *Rozwój przemysłowy krajów RWPG*, Warszawa 1967, s. 72—73.

³⁸ Stan dostaw rumuńskich do innych krajów demokracji ludowej nie przedstawiał się najlepiej, np. do Czechosłowacji dostarczono w przewidzianym terminie tylko 50% towarów, i to w innym asortymencie, niż zaplanowano pierwotnie (AAN, MPIH, sygn. 280, k. 260—262).

³⁹ W 1948 r. przeprowadzono w Rumunii nacjonalizację podstawowych działów gospodarki narodowej. To pociągnęło za sobą reorganizację przemysłu. Jednocześnie oczyszczano administrację z niepewnych elementów politycznych (tamże, sygn. 50, nlb.).

⁴⁰ Tamże, sygn. 280, k. 130—131 i 260—262; sygn. 2995, nlb.

technicznych oraz zaprzestano regulowania nadwyżek dewizami. Między pozostałymi krajami demokracji ludowej również obowiązywały rozrachunki clearingowe, ale bez wyżej wymienionej modyfikacji. Kraj regulował swoje zobowiązania dodatkowymi dostawami, bądź też wolnymi dewizami⁴¹. Ceny ustalano na podstawie średnich cen światowych. Wbrew przyjętej zasadzie strony oferowały często ceny znacznie wyższe od średnich światowych⁴².

W drugiej połowie 1948 r. tempo wymiany polsko-jugosłowiańskiej poczęło spadać. Wiązało się to z sytuacją powstałą w stosunkach politycznych między Jugosławią a Związkiem Radzieckim i krajami demokracji ludowej. Strona jugosłowiańska coraz częściej nie dotrzymywała terminów dostaw. W 1949 r. nastąpiło dalsze pogorszenie sytuacji⁴³.

W latach 1946—1948 zwiększyła się znacznie wymiana handlowa między Polską a krajami demokracji ludowej. Przywóz Polski z tych państw wzrastał stopniowo od 2,8% w 1946 r. do 13,5% w 1948 r. Podobnie wywóz z Polski do tych krajów wzrósł od 5,3% w 1946 r. do 11,4% w 1948 r.⁴⁴ Obroty z poszczególnymi państwami przedstawiały się następująco. W 1946 r. w eksporcie polskim na Czechosłowację przypadło 3,1%, na Węgry 1,4%, Jugosławię 0,9%, Rumunię 0,7% i Bułgarię 0,3%; a w 1949 r. na Czechosłowację 8,6%, Węgry 2,2%, Bułgarię 2,2% i Rumunię 1,5%. *Rocznik statystyczny* nie podaje danych dotyczących obrotów handlowych z Jugosławią w 1949 r. Wiadomo z innych źródeł, że w 1948 r. Jugosłavia była drugim partnerem handlowym Polski wśród krajów demokracji ludowej⁴⁵. W 1946 r. w polskim imporcie Czechosłowacja partycypowała w wysokości 1,6%, Jugosłavia 0,9%, Węgry 0,8%, Rumunia 0,4%. Import z Bułgarii nie znalazł żadnego odbicia w statystyce. W 1949 r. zaznaczył się dalszy wzrost obrotów; przewóz z Czechosłowacji osiągnął 11% całości polskiego importu, z Węgier 1,8%, z Bułgarii 1,4% oraz z Rumunii 1,4%⁴⁶.

Głównym partnerem handlowym Polski pozostał nadal Związek Radziecki, mimo że obroty towarowe polsko-radzieckie się obniżyły. W latach 1946—1949 polski import z ZSRR zmniejszył się z 70,4% do 18,8%, a eksport z 49,4% do 19,4%⁴⁷. Obroty handlowe Polski z kra-

⁴¹ Tamże, sygn. 2995, nlb; „Gospodarka Planowa”, 1947, nr 19, 1948, nr 4—5.

⁴² AAN, MPiH, sygn. 279, k. 83; sygn. 59, k. 44—45.

⁴³ Tamże, sygn. 59, k. 139—141; sygn. 280, k. 130—131.

⁴⁴ *Rocznik statystyczny GUS 1947*, Warszawa, 1947, s. 99—100.

⁴⁵ W 1948 r. obrót towarowy między Polską a Jugosławią osiągnął wartość około 22 mln dolarów. Większe obroty mieliśmy tylko z Czechosłowacją (AAN, MPiH, sygn. 280, k. 130—131).

⁴⁶ *Rocznik statystyczny GUS 1948*, Warszawa 1949, s. 103—104; *Rocznik statystyczny GUS 1959*, Warszawa 1959, s. 252—253.

⁴⁷ Tamże, Niekiedy dane statystyczne różnią się między sobą. Por. B. Kłapkowski, *Stosunki handlowe krajów gospodarki planowej*, „Życie Słowiańskie”, 1949, nr 4, s. 200. Wynikało to m.in. z faktu, iż w latach 1945—1947 stosowano

jami kapitalistycznymi z około 62% w 1947 r. spadły do około 54% w 1948 r. i miały stałą tendencję malejącą⁴⁸.

5. POCZĄTKI KOOPERACJI PRZEMYSŁOWEJ

W 1948 r. miały miejsce pierwsze przejawy kooperacji przemysłowej między Polską i Jugosławią oraz Polską a Bułgarią. Przygotowywał się również do podjęcia tego typu współpracy przemysł polski i węgierski.

Znacznymi możliwościami w tej dziedzinie dysponował przemysł hutniczy polski i jugosłowiański. W 1948 r. w walcowni w Dziedzicach z 20 ton aluminium nadesłanego z Jugosławii wykonano wałki „Al-drey”. Strona polska biorąc pod uwagę dość wysokie koszty przewozu aluminium do polskiego zakładu obniżyła o 20% opłatę za przeróbkę. Mimo tej zniżki przedsięwzięcie to było dla Polski opłacalne. W następnej kolejności postanowiono przetworzyć w Polsce 700 ton aluminium⁴⁹. W tym samym roku zakłady hutnicze w Szopienicach podjęły się przeróbki 7200 ton blistru jugosłowiańskiego na miedź katodową. Warunki tej współpracy były korzystne dla przemysłu polskiego. Strona jugosłowiańska miała dostarczać miedź we własnych wagonach. Za przeróbkę zgodziła się uiszczać po 60 dolarów od tony surowca, oddając szlam powstały w procesie elektrolizy hucie w Szopienicach. Jugosłowianie wykazywali wiele zrozumienia i dobrej woli w sytuacji, gdy pojawiły się pewne trudności: „Zamówiono nawet wagony i będą płacić kary. Tym niemniej rozumiejąc potrzeby polskiego przemysłu czynią to chętnie, jako dowód pewnego rodzaju współpracy przemysłowej” — pisał 18 VIII 1948 r. polski attaché handlowy w Belgradzie Benedykt Polak⁵⁰. Do kooperacji przystąpiono również w branży radiotechnicznej. Współpracą w tej dziedzinie interesował się również przemysł bułgarski.

Dzięki inicjatywie strony jugosłowiańskiej Polacy nawiązali kontakt z przemysłem bułgarskim. W lipcu 1948 r. Polskie Zjednoczenie Przemysłu Metali Nieżelaznych wyraziło zgodę na przetworzenie 600 ton bułgarskiej miedzi elektrolitycznej na drut o średnicy 7—10 mm⁵¹.

Polska i Węgry zamierzały rozwinąć znacznie szerszą współpracę przemysłową. Strony były zainteresowane współdziałaniem w następujących branżach: hutniczej, metalowej, górniczej, energetycznej, che-

w Polsce odmienne metody statystyczne. Zob. N. Smerek, *Statystyka handlu zagranicznego Polski*, „Gospodarka Planowa”, 1947, nr 23, s. 925—928.

⁴⁸ Por. S. Długosz, W. Szczepaniec, *Stosunki handlowe Polski z rozwiniętymi krajami kapitalistycznymi*, Warszawa 1974, s. 108.

⁴⁹ AAN, MPiH, sygn. 2992, nlb.

⁵⁰ Tamże.

⁵¹ Tamże, sygn. 2960, nlb.

micznej, elektrotechnicznej, maszynowej, spożywczej, włókienniczej i papierniczej. Największe możliwości kooperacji i specjalizacji upatrywano w branży hutniczej, metalowej i elektrotechnicznej. Omawiano również propozycję budowy linii wysokiego napięcia z Polski do Węgier przez Czechosłowację w celu przesyłania energii elektrycznej do węgierskich hut aluminium. W zamian przemysł polski otrzymałby odpowiednią ilość aluminium bądź też półproduktów.

Ważną rolę we współpracy przemysłowej wyznaczono współpracy naukowo-technicznej oraz wzajemnej wymianie doświadczeń. Postanowiono zapoznać się ze stanem przemysłu polskiego i węgierskiego. W tym celu zaplanowano spotkania fachowców⁵².

6. KSZTAŁTOWANIE SIĘ WSPÓŁPRACY WIELOSTRONNEJ

a) Koncepcja współpracy państw słowiańskich.

Idea współpracy słowiańskiej odżyła na nowych podstawach i w zmienionej formie w okresie II wojny światowej, a po jej zakończeniu cieszyła się wielką popularnością w poszczególnych państwach słowiańskich. Była to naturalna reakcja na hitlerowskie plany wyniszczenia narodów słowiańskich. Zbieżność bowiem interesów polityczno-gospodarczych narodów słowiańskich wynikała nie tyle ze wspólnoty językowo-kulturalnej, czy nawet położenia geograficznego, ile ze współudziału prawie wszystkich państw słowiańskich w koalicji antyfaszystowskiej i dążeń do trwałego zabezpieczenia swej niepodległości. Główną siłą tej koalicji był Związek Radziecki, którego armia przyniosła im wyzwolenie. Dlatego też w ZSRR państwa słowiańskie widziały naturalnego sojusznika nie tylko na czas wojny, lecz również w okresie powojennym. Realizm tego procesu wynikał z faktu, że władzę w tych krajach objęły siły demokratyczne, które w Związku Radzieckim widziały nie tylko politycznego, lecz także ideowego sojusznika⁵³.

Podstawowe zasady współpracy słowiańskiej były formułowane na kongresach słowiańskich. Jednym z głównych celów, wysuniętym do realizacji przez Kongres Słowiański obradujący w pierwszych dniach czerwca 1947 r. w Warszawie, była współpraca gospodarcza. Powiązania ekonomiczne miały być jednym z najtrwalszych ogniw spajających wspólnotę słowiańską. Delegaci uświadamiali sobie potrzebę integrowania Słowiańszczyzny. „Wystarczy dziś jedno spojrzenie na mapę, by zrozumieć wagę i znaczenie ideologii słowiańskiej. Bliskie sąsiedztwo, łączność gospodarcza stwarzają wspólnotę, w której siła i moc jednego

⁵² Tamże, sygn. 2994, k. 9—12 i 16—17, oraz sygn. 2995, nłb.

⁵³ E. Gajda, *Polska polityka zagraniczna, 1944—1971*, Warszawa 1971, s. 10.

kraju stanowi siłę wszystkich — oświadczyła w wywiadzie dziennikarzem polskim posłanka Švermowa z Czechosłowacji⁵⁴.

W celu realizacji i umacniania współpracy narodów słowiańskich oraz wzajemnego jak najszerszego pogłębienia wiadomości o życiu Słowiańszczyzny powołane zostały do życia komitety słowiańskie i towarzystwa przyjaźni⁵⁵. Poważne nadzieje wiązano w Polsce z wdrożeniem w życie tej koncepcji współpracy. Liczono, iż zacieśnienie współpracy z narodami słowiańskimi zwiększy możliwości rozwojowe Polski oraz umocni jej nowe stanowisko geopolityczne na Zachodzie i Północy⁵⁶. Przewidywano, że dużą rolę odegra zgodne współdziałanie państw słowiańskich w zakresie międzynarodowej współpracy gospodarczej. Uważano przy tym, że narody słowiańskie mogą zająć czołową pozycję, o ile szybko uporządkują własne sprawy wewnętrzne i nawiążą ścisłą współpracę między sobą⁵⁷. Jedność świata słowiańskiego miała stanowić punklerz przed ofensywą międzynarodowego kapitału zachodniego, który niósł ze sobą ograniczenie samodzielności ekonomicznej.

Wysoko oceniono pierwsze efekty współpracy gospodarczej w obrębie tych państw, uznawano je za moment przełomowy w rozwoju wspólnoty słowiańskiej. Juliusz Kasztelaniec pisał w 1946 r.: „Nareszcie i Słowianie doszli do przekonania, że jedynym istotnym współczynnikiem wartości ich siły jest wspólna polityka gospodarcza między sobą, która stanowić ma i będzie o ich świadomej swego znaczenia sile”⁵⁸.

Nie negując dobrych intencji autora należy stwierdzić, że była to

⁵⁴ „Świat i Polska”, 1947, nr 26.

⁵⁵ Ruch słowiański po II wojnie światowej przybrał nowe formy organizacyjne. Rozbudowane silnie komitety słowiańskie w poszczególnych krajach połączyły się w jeden Światowy Komitet Słowiański, który od grudnia 1946 r. przyjął nazwę Komitetu Ogólnosłowiańskiego. Władze Komitetu w Polsce wcielały w życie hasło, że „nic ważnego w Polsce dzieć się nie może bez uwzględnienia momentu słowiańskiego”. Jednym z głównych zadań działaczy słowiańskich w Polsce było propagowanie współpracy państw słowiańskich na polu gospodarczym. Organem prasowym Komitetu Słowiańskiego w Polsce był miesięcznik „Życie Słowiańskie”, którego wanie współpracy państw słowiańskich na polu gospodarczym. Organem prasowym stała rubrykę słowiańską, np. „Świat i Polska” oraz niektóre tygodniki dziecięce. Tylko w 1947 r. rozesłano po kraju 2 000 artykułów dotyczących Słowiańszczyzny, odbyło się 350 wieców, zorganizowano 500 wystaw. Podobną akcją propagandową prowadzono w pozostałych krajach słowiańskich (H. B a t o w s k i, *Komitety Słowiańskie w Polsce w roku 1947*, „Świat i Polska”, 1948, nr 1; *Sprawozdanie z działalności Komitetu Słowiańskiego i Towarzystwa Przyjaźni w Polsce za rok 1947*, „Życie Słowiańskie”, 1948, nr 3/4; B. Maslarič, *Ruch słowiański — bojowy oddział obozu demokratycznego*, „O trwały pokój, o demokrację ludową”, 1948, nr 10; G. Butlew, *O jedność słowiańską*, „Świat i Polska”, 1947, nr 28).

⁵⁶ „Życie Gospodarcze”, 1945, nr 1.

⁵⁷ „Życie Gospodarcze”, 1946, nr 2.

⁵⁸ „Życie Słowiańskie”, 1946, nr 9—11.

wypowiedź bardzo przesadzona. W 1946 r. kraje słowiańskie nie prowadziły żadnej „wspólnej polityki gospodarczej”. Można jedynie mówić o znacznym wzroście obrotów towarowych, który dotyczył nie tylko narodów słowiańskich, ale wszystkich państw demokracji ludowej.

Zastanowiano się nad formą oraz zakresem współpracy państw słowiańskich. Prof. dr H. Batowski twierdził, iż nie ma potrzeby organizowania „bloku” słowiańskiego. Uważał on, że „frontu obrony pokoju” ograniczać do państw słowiańskich nie można i nie należy. W interesie Słowian leży jak najszersza współpraca z innymi miłującymi pokój narodami i współpracę tę w każdym możliwym wypadku trzeba realizować⁵⁹. Dowodem tego były bliskie stosunki państw słowiańskich z Rumunią, Albanią oraz Francją.

Niektórzy przedstawiciele życia społeczno-gospodarczego, zachłystując się ideą słowiańską, ulegli zaślepieniu i popadli w zupełną krańcowość. Twierdzili, że współpracę gospodarczą należy ograniczyć li tylko do krajów słowiańskich. Inne kraje demokracji ludowej, takie jak Węgry i Rumunia, eliminowali w ten sposób z kręgu współpracy. Sprawy słowiańskie podnosili niemal do rangi jakiegoś fetyszu rasińskiego⁶⁰. Jest rzeczą oczywistą, że takie stawianie sprawy godziło w interesy państw socjalistycznych jako całości oraz każdego państwa z osobna.

Pierwszym udanym eksperymentem, wykraczającym poza ramy bilateralnych stosunków gospodarczych, było zorganizowanie w obrębie państw słowiańskich instytucjonalnej współpracy w zakresie nauki i oświaty rolniczej. W Polsce Komisja do Spraw Współpracy z Krajami Słowiańskimi powstała w 1947 r. przy Ministerstwie Rolnictwa i Reform Rolnych⁶¹.

Koncepcja współpracy gospodarczej państw słowiańskich zrodziła się z popularnej po wojnie idei wspólnoty słowiańskiej. Stąd też, podobnie jak sama idea, nie była jasno sprecyzowana, sprowadzała się do ogólników. Jako formę współpracy wymieniano najczęściej wzajemną pomoc gospodarczą i wymianę towarową. Nie uwzględniała też przesłanek ekonomicznych powojennej współpracy. Ponadto idea wspólnoty słowiańskiej okazała się już w 1947 r. zbyt wąską platformą dla współpracy gospodarczej tego rejonu Europy. Rzeczywistość nakazywała myśleć w kategoriach szerszych, a mianowicie w kategoriach wspólnoty ideologicznej, ponieważ dotychczasowy system polityczny, łączący Pol-

⁵⁹ „Życie Słowiańskie”, 1947, nr 206.

⁶⁰ Takie stanowisko reprezentowali niektórzy działacze społeczno-gospodarczy w woj. wrocławskim (Centralne Archiwum KC PZPR, KC PPR, Wydział Ekonomiczny, sygn. 295/XX—33, k. 88).

⁶¹ AAN, CUP, sygn. 4126, nlb.

ske, ZSRR, Czechosłowację i Jugosławię, rozszerzony został przez podpisanie analogicznych układów sojuszniczych z Bułgarią, Albanią, Węgrami i Rumunią.

Plusem tej koncepcji było to, że spełniła ona swoje zadanie propagandowe, przygotowując grunt do późniejszej współpracy ekonomicznej krajów socjalistycznych.

b) Koncepcja współpracy gospodarczej państw Europy Środkowej i Południowej.

Koncepcję tę w Polsce rozwinął głównie Waław Jastrzębowski. Można dostrzec w niej pewien wpływ inicjatywy marszałka Broz Tito, którą realizował on wówczas (1946 r.) w Europie Środkowej, Wschodniej i Południowej⁶². Nie miała ona jednak nic wspólnego z ideą zjednoczenia Europy, która została wskrzeszona przez Brytyjczyków w 1947 r. Chodziło im bowiem o połączenie Europy Zachodniej ze Środkową⁶³.

Podstawą „rejonu silnego zainwestowania” miał być kompleks przemysłowy, zlokalizowany na terytorium czechosłowackim i polskim, na obszarze grawitującym ku węzłowi komunikacyjnemu Bramy Morawskiej (południowo-wschodnie dzielnice Polski, Czechy i Morawy). Kompleks ów stanowiłby centrum o silnym zagęszczeniu inwestycji, które mogło być bezpośrednim podłożem dla rozwoju badań naukowo-technicznych⁶⁴. Zasięg tego rejonu „rozciągać się musi daleko i posiadać swe placówki również w krajach sąsiadujących”. Autor nie wymienia tych krajów z nazw, używa ogólnego określenia — państwa Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej.

Podstawę do szerokiej współpracy ekonomicznej krajów Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej były zbliżone struktury i poten-

⁶² V. Dedijer, *Tito parle...*, Paris 1953, s. 317—319.

⁶³ Patronem tej koncepcji był Winston Churchill. Rząd brytyjski nie angażował się oficjalnie w tej sprawie, jakkolwiek premier C. Attlee wyrażał się sam, że „Europa musi się sfederować lub zginąć” (T. Szumowski, *Zachód i Wschód w polityce zagranicznej Polski*, „Problemy”, 1947, nr 6—7, s. 363—369).

⁶⁴ Pod względem bogactw naturalnych były to jeden z najobficiej przez naturę wyposażonych okręgów Europy, nie ustępujący na ogół reńsko-westfalskiemu. Sytuacja geograficzna tego terytorium była szczególnie pomyślna, pozwalała bowiem pozyskać we wszystkich kierunkach dobre i daleko sięgające powiązania gospodarcze. Naturalne drogi wodne, rozchodzące się w kierunku północnym i północno-wschodnim przez Odrę i Wisłę, w kierunku północno-zachodnim przez Łabę i wreszcie w kierunku południowym przez Dunaj, tworzyły dogodną sieć komunikacyjną. Kierunki dróg rzecznych wiązały się z istniejącymi lub mającymi dogodne warunki do powstania połączeniami kolejowymi, drogowymi, energetycznymi itp. (W. Jastrzębowski, *Struktura gospodarcza Europy Środkowej*, „Myśl Współczesna”, 1947, nr 1, s. 90—91).

cjał gospodarczy tych państw. Zbliżał je podobny model społeczno-gospodarczy — różny od wzoru anglosaskiego, czy też radzieckiego. Podobieństwo zadań i celów społecznych oraz gospodarczych, które kraje tego rejonu Europy wyznaczały sobie po II wojnie światowej, miało stanowić podłoże do solidarnego występowania wobec zachodniego kontrpartniera⁶⁵. Stosunki między nimi miały być oparte przede wszystkim na płaszczyźnie gospodarczej. Momenty polityczne usunięto na plan dalszy.

Formy współdziałania krajów Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej były następujące:⁶⁶

1. pierwsza grupa form współpracy miała dotyczyć wzajemnych, niejako wewnętrznych, stosunków między tymi krajami. Wpływał z nich postulat zawierania układów opartych o strukturalną politykę handlu zagranicznego, tj. uruchamiających trwały podział pracy i specjalizację aparatu produkcyjnego w krajach zawierających takie układy.

2. w zakres drugiej grupy wchodziło współdziałanie tych państw w zakresie dostarczenia kapitałów i innych wartości twórczych, koordynowanie i zespalandanie planów gospodarczych, wzajemne przystosowanie programów inwestycyjnych oraz współpraca na terenie międzynarodowych instytucji gospodarczych.

Publicyści polscy wskazywali na znaczenie współpracy gospodarczej krajów tej części Europy. Konieczność jej rozszerzenia i pogłębienia wynikała z wnikliwej oceny doświadczeń przeszłości, sytuacji aktualnej, a także z przewidywań przyszłości. Brano bowiem pod uwagę, że powstaną warunki i potrzeba zrealizowania w ramach grupy tych państw postulatu „solidaryzmu gospodarczego”⁶⁷.

Pierwszym warunkiem i dowodem realizacji postulatu „solidaryzmu gospodarczego” państw Europy Południowo-Wschodniej miało być uprzednie uzgadnianie wzajemnych planów gospodarczych, przede wszystkim w dwóch kierunkach: podziału i specjalizacji produkcji. Współpraca miała objąć następujące działy życia gospodarczego: obrót towarowy, inwestycje, komunikację (transport), finanse, przemysł, rolnictwo, naukę i technikę oraz planowanie i statystykę.

Zrealizowanie koncepcji współdziałania ekonomicznego krajów Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej oznaczałoby zmianę w europejskiej geografii gospodarczej. Państwa tego rejonu, przynajmniej w znacznym stopniu, przestałyby być biernym terenem ekspansji czy

⁶⁵ W. Jastrzębowski, *O stosunkach gospodarczych z ZSRR i krajami zachodnimi*, „Gospodarka Planowa”, 1947, nr 1—2, s. 24.

⁶⁶ Tamże.

⁶⁷ L. Krzymuski, *Zagadnienia współpracy gospodarczej państw Południowo-Wschodniej Europy*, „Życie Gospodarcze”, 1948, nr 6, s. 248; A. Kossowski, *Współpraca gospodarcza państw Dunaju*, „Świat i Polska”, 1947, nr 18.

ścierania się wpływów. Odgrywałyby większą rolę w Europie, ponieważ mogłyby wyraźniej występować jako równorzędny podmiot międzynarodowych stosunków gospodarczych.

Ze względu na rolę, jaką miała pełnić Polska i Czechosłowacja w systemie Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej, stosunki polsko-czechosłowackie nabierały znaczenia wykraczającego daleko poza granice tych dwóch państw. Polska i Czechosłowacja mogłyby spełniać rolę centrum przemysłowego w tym rejonie Europy tylko wtedy, gdyby nawiązały ze sobą ścisłą współpracę gospodarczą. Możliwości podjęcia tego rodzaju współpracy były bardzo duże. Fundamentalną przesłanką współpracy obu krajów było ich podobieństwo ustrojowe, zwłaszcza przyjęcie za podstawę gospodarowania metody planowania. Bardzo sprzyjającą okolicznością był także fakt uzupełniania się Polski i Czechosłowacji pod względem gospodarczym⁶⁸. Nie bez znaczenia w tej sytuacji było także pokrewieństwo etniczne, wielkie podobieństwo języków, doświadczenia historyczne, a także obawa przed odrodzeniem się militarystyki niemieckiej.

Ścisłe zacieśnienie stosunków gospodarczych z Czechosłowacją oraz innymi krajami Europy Południowo-Wschodniej W. Jastrzębowski rozumiał jako daleko posunięte skoordynowanie polityk gospodarczych zachowujących swą odrębność. Autor nie widział argumentów przemawiających za unią ekonomiczną krajów o odmiennej strukturze gospodarczej. Twierdzi on, że Polska i Czechosłowacja cenią sobie swą odrębność i nie zamierzają rezygnować z używania polityki gospodarczej jako ważnego środka dla zachowania własnego bytu, własnego rozwoju i własnego stylu życia⁶⁹.

Innego zdania był A. Chomicz, który sądził, że najlepszą formą powiązania obu krajów będzie stworzenie bloku: „Dlatego jest korzystniej, abyśmy z własnego wyboru dobrali sobie partnerów gospodarczej współpracy, niż żebyśmy zostali włączeni w konsekwencji naturalnego rozwoju procesów gospodarczych do bloków, które powstaną w przyszłości niezależnie od naszej woli, bez uwzględnienia naszych żywotnych interesów i naszych potrzeb. Wchodząc na drogę współdziałania gospodarczego z Czechosłowacją możemy spodziewać się w dalszej perspektywie osiągnięcia przez blok polsko-czechosłowacki prymatu w Europie Środkowej i zajęcia miejsca pokonanych Niemiec”⁷⁰.

Oświadczenie A. Chomicza było odosobnione, ponieważ tworzenie bloków w tym czasie uważano za zagrożenie pokoju, a wypowiedanie się za ich powstaniem uchodziło za dużą niezręczność polityczną.

⁶⁸ A. Chomicz, *Życie gospodarcze Czechosłowacji po drugiej wojnie światowej*, Warszawa 1947, s. 77.

⁶⁹ Jastrzębowski, *O właściwy układ stosunków gospodarczych...*, s. 13.

⁷⁰ Chomicz, *op. cit.*, s. 79 i 143–144.

Koncepcja współpracy gospodarczej krajów Europy Środkowej i Południowej nie została zrealizowana, mimo że w tym rejonie Europy było duże zapotrzebowanie na współpracę wielostronną. Najpoważniejszą próbę wdrożenia w życie tej idei podjęto na konferencji partii socjalistycznych Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej w Budapeszcie w dniach 17—19 V 1947 r. Konstruktywny program ustalony po burzliwej dyskusji nie doczekał się jednak realizacji ze względu na zbyt duże rozbieżności w stanowiskach poszczególnych państw odnośnie do form i zakresu współpracy gospodarczej⁷¹. Natomiast węższy fragment tej koncepcji dotyczący współpracy polsko-czechosłowackiej został zrealizowany.

c) Pierwsze próby współpracy wielostronnej.

Już w grudniu 1947 r. Zygmunt Majewski podczas rozmów z przedstawicielami przemysłu węgierskiego wyraził opinię, iż jest niewykluczone, że dotychczasowe układy bilateralne „mogą się z biegiem czasu przekształcić w umowy multilateralne”⁷². Tendencje do zacieśnienia więzów gospodarczych między krajami demokracji ludowej były wówczas bardzo wyraźne. Z okazji podpisania konwencji polsko-węgierskiej ukazał się 16 V 1948 r. w tygodniku ekonomicznym „Kozgazdasag” komentarz, w którym m. in. stwierdzono: „Grupa państw, które mają współpracować gospodarczo, należy do jednego łańcucha. Jasne jest, że po układach polsko-węgierskim, polsko-jugosłowiańskim, polsko-czeskim, czesko-jugosłowiańskim i węgiersko-jugosłowiańskim musi przyjść kolej na zawarcie układu węgiersko-czeskiego i wszystkie cztery państwa muszą swoje plany zharmonizować, by mogły odnieść wzajemne korzyści. Samo przez się jest zrozumiałe, że do tej współpracy muszą być również włączone Bułgaria i Rumunia. Blok ten ma być szerszy i silniejszy niż jakikolwiek inny blok gospodarczy w Europie”⁷³.

Najśmielsze inicjatywy w zakresie współpracy wielostronnej podjęto w dziedzinie normalizacji, planowania i statystyki oraz komunikacji i transportu.

Polska, Czechosłowacja i Jugosławia postanowiły rozpocząć prace zmierzające do możliwie daleko posuniętego ujednoczenia swoich norm. Rozmowy na ten temat były poważnie zaawansowane. Na początku września 1947 r. odbyła się w Pradze konferencja polsko-czechosłowacko-jugosłowiańska w obecności obserwatorów ze strony ZSRR i Bułgarii. Na następne zebranie (18 XII 1947 r.) poświęcone współpracy nor-

⁷¹ K. Sokołowski, *Międzynarodowa Konferencja Socjalistyczna w Budapeszcie*, „Świat i Polska”, 1947, nr 23.

⁷² AAN, MPiH, sygn. 2995, nlb.

⁷³ Tamże, sygn. 1996, k. 57.

malizacyjnej przybyli do Warszawy przedstawiciele Czechosłowacji, Jugosłowianie i Bułgarzy. E. Szyr przewidywał rozszerzenie w przyszłości tej współpracy na wszystkie państwa słowiańskie, a także Węgry i Rumunię. W związku z tym proponowaną pierwotnie nazwę organu współpracy normalizacyjnej Słowiański Komitet... zmieniono na Komitet Współpracy Gospodarczej w Dziedzinie Normalizacji. Statut tego Komitetu umożliwiał współpracę w dziedzinie normalizacji wszystkim krajom demokracji ludowej⁷⁴. Możliwość włączenia się do tej współpracy innych państw demokracji ludowej, poza Polską i Czechosłowacją, nie została jednak wykorzystana. Wprawdzie Komitet Współpracy Gospodarczej w Dziedzinie Normalizacji zaprosił na swą III sesję do Warszawy (18—21 XI 1948 r.) przedstawiciele Bułgarii, Rumunii i Węgier w charakterze obserwatorów, ale była to ostatnia propozycja w tym zakresie⁷⁵. Współpraca gospodarcza z Jugosławią została przerwana z przyczyn politycznych⁷⁶.

Celem współpracy w dziedzinie normalizacji, jak go określił prof. Tadeusz Czaplicki na I sesji Komitetu (18 XII 1947 r.), był interes gospodarczy wszystkich trzech stron (Polski, Czechosłowacji i Jugosławii) „w obliczu wspólnych przeszkód do naszego swobodnego rozwoju oraz szczerą chęć współpracy”⁷⁷.

Prekursorzy współpracy w tej dziedzinie zdawali sobie sprawę z jej znaczenia. Przewodniczący delegacji czechosłowackiej inż. František Juliuš oświadczył na I sesji Komitetu: „Nasza wspólna normalizacja musi stać się dziełem o trwałym znaczeniu gospodarczym i technicznym, musi być wyrazem politycznego i gospodarczego uświadamiania naszych krajów, musi stać się pomnikiem ich przezorności i odpowiedzialności w ciężkich okresach... Nie chcemy i nie tworzymy żadnych bloków skierowanych przeciw komukolwiek, ale organizujemy własną gospodarczą samodzielność. To jest nie tylko naszym prawem, ale i obowiązkiem”⁷⁸.

W zakresie planowania i statystyki brano pod uwagę ściśle współdziałanie trzech państw: Polski, Czechosłowacji i Jugosławii. Prezes Centralnego Urzędu Planowania Czesław Bobrowski powołał 23 VII 1947 r. pod przewodnictwem wiceprezesa CUP Jacka Rudzińskiego sekcję polską Komisji Planowania i Statystyki do realizacji układów z Czechosłowacją i Jugosławią w dziedzinie planowania i statystyki. Komisja ta została pomyślana jako „punkt styku między poszczególnymi organami planu-

⁷⁴ Tamże, sygn. 2978, k. 1—9 i 14.

⁷⁵ Tamże, k. 13—20.

⁷⁶ Zob. E. Żurowska, *Stosunki między Polską a Jugosławią*, [w:] *Stosunki Polski z innymi państwami socjalistycznymi*, pod red. Cz. Mojsiewicza, Warszawa 1973, s. 176.

⁷⁷ AAN, MPiH, sygn. 2985, nlb.

⁷⁸ Tamże.

jącymi". Współpraca w zakresie planowania i statystyki miała doprowadzić w przyszłości do ścisłego zbliżenia między Polską, Czechosłowacją i Jugosławią. Przed Komisją postawiono następujące zadania: 1. uzgodnienie prac statystycznych, 2. ustalenie współpracy w zakresie metodologii planowania, 3. koordynacja planowania w zakresie treści poszczególnych planów⁷⁹. W 1948 r. w dziedzinie planowania i statystyki w grę wchodziło już tylko współdziałanie polsko-czechosłowackie⁸⁰.

Ważne miejsce we współpracy krajów demokracji ludowej wyznaczono problemom komunikacji i transportu. Nowa sytuacja polityczna, gospodarcza oraz strategiczna, jaka wytworzyła się w Europie po II wojnie światowej, spowodowała konieczność budowy nowych bądź też modernizacji starych szlaków komunikacyjnych⁸¹.

Najważniejszą inwestycją w tym rejonie Europy miał być kanał Odra—Dunaj. Planowano, iż Kanał będzie liczył 309 km długości, tj. prawie dwa razy więcej niż Kanał Sueski. Łącząc Morze Bałtyckie z Morzem Czarnym tworzyłby potężną arterię komunikacyjną o długości około 3 tys. km. Kanał miał brać początek w porcie Koźle nad Odrą i sięgać poprzez Bramę Morawską do Derwina na Dunaju. Inwestycja ta mogła zmienić w sposób bardzo istotny strukturę geograficzną i gospodarczą państw Europy Środkowej i Południowo-Wschodniej.

Finansować budowę miała głównie Polska i Czechosłowacja. Brano też pod uwagę, iż pewien udział w kosztach budowy poniosą państwa zainteresowane w transporcie towarów między basenem Morza Bałtyckiego i Morza Czarnego, a więc: Austria, Węgry, Jugosławię, Rumunię i Bułgarię. W lipcu 1948 r. Polsko-Czechosłowacka Komisja Komunikacyjna zaproponowała, aby w sprawie budowy Kanału Odra—Dunaj nawiązać współpracę z Węgrami, Jugosławią, Bułgarią, Rumunią i ZSRR. Komitet d/s Budowy Kanału Odra—Dunaj podjął decyzję o rozpoczęciu jego budowy w 1949 r. Dnia 8 lutego „Rzeczpospolita” poinformowała, że w lutym 1949 r. przystąpiono do budowy pierwszego odcinka. Rychło jednak prace przerwano⁸². Sprawa budowy Kanału Odra—Dunaj jest obecnie nadal aktualna. Poświęcono jej wiele uwagi po 1971 r.

W latach 1947—1948 dyskutowano również nad możliwościami współpracy wielostronnej w zakresie handlu zagranicznego (wspólna polityka handlowa wobec państw trzecich, koordynacja eksportu i importu kra-

⁷⁹ AAN, CUP, sygn. 4004, nlb.

⁸⁰ Statut Polsko-Czechosłowackiej Komisji Planowania i Statystyki nie przewidywał udziału we współpracy Jugosławii (zob. statut Komisji — Centralne Archiwum Komitetu Centralnego PZPR, Komitet Centralny Polskiej Partii Robotniczej, sygn. 295/X-392, nlb.).

⁸¹ AAN, MPiH, sygn. 2995, nlb.

⁸² Tamże, sygn. 3569, nlb.; „Rzeczpospolita”, 9 XI 1947, nr 307 i 8 II 1949, nr 38.

jów demokracji ludowej, wprowadzenie rozrachunków multilateralnych) oraz w przemyśle spożywczym (Polska, Jugosławia, Czechosłowacja i Bułgaria) i produkcji aluminium (Polska, Węgry, Jugosławia)⁸³.

7. UWAGI KOŃCOWE

Po II wojnie światowej państwa demokracji ludowej przystąpiły do organizowania nowego typu międzynarodowej współpracy ekonomicznej⁸⁴. Podstawowe zasady wypracowano w stosunkach polsko-czechosłowackich.

Część tych form została adaptowana w stosunkach bilateralnych Polski z innymi krajami demokracji ludowej. Najwięcej rozwiązań o tym charakterze starano się wprowadzić do współpracy polsko-węgierskiej. W 1948 r. strony podjęły intensywne przygotowania. Liczyły one, iż współpracę ułatwi zbliżony poziom techniczny oraz komplementarny charakter niektórych działów gospodarki polskiej i węgierskiej.

Patrząc na te inicjatywy z perspektywy czasu nie wydaje się, aby nawet w wypadku Polski i Czechosłowacji możliwa była pełna realizacja określonego programu integracyjnego. Na przeszkodzie stał niski poziom uprzemysłowienia oraz dysproporcje w rozwoju gospodarczym poszczególnych krajów demokracji ludowej. W tym okresie bardziej racjonalne byłoby wdrażanie do praktyki gospodarczej niższych form współpracy. W latach czterdziestych za bardzo liczone na przyjaźń i wzajemną pomoc jako skuteczne panaceum na wewnętrzne bolączki. Mniej uwagi zwracano na przesłanki ekonomiczne. Decydujące znaczenie odgrywały wówczas względy natury polityczno-ideologicznej. Nie oznacza to jednak, że rozwój tego typu współpracy w dłuższym okresie czasu skazany był na niepowodzenie. Wydaje się, iż ograniczono by jej zakres, a niektóre formy zmodyfikowano. Byłby to proces naturalny, podyktowany racjonalnymi zasadami ekonomicznymi.

Zabrakło jednak czasu zarówno na realizację tych ambitnych planów, jak i korekty. W 1949 r. wystąpiły poważne ograniczenia w polityce zagranicznej państw demokracji ludowej, będące rezultatem sytuacji związanej z tzw. kultem jednostki⁸⁵.

Inicjując, a następnie realizując w latach czterdziestych nowator-

⁸³ AAN, MPiH, sygn. 2995, nlb.; sygn. 2960, nlb.

⁸⁴ Por. E. Basiński, *Początki współpracy gospodarczej Polski Ludowej z krajami socjalistycznymi Europy*, „Z dziejów stosunków polsko-radzieckich”, 1972, t. IX, s. 167.

⁸⁵ J. Šedivý, *K některým otázkám Československé zahraniční politiky a vlivu mezinárodní situace na vnitropolitický vývoj ČSR v letech 1945—1948*, [w:] *Československá revoluce v letech 1944—1948*, Praha 1966, s. 215; K. Kořalková, *O zrodu československo-polského spojeneckého svazku*, „Mezinárodní vztahy”, 1967, s. 15.

skie koncepcje zgromadzono bogaty dorobek teoretyczny. Dzięki tym doświadczeniom delegacja polska była w stanie przygotować własny projekt współpracy wielostronnej, który został przedstawiony na założycielskiej sesji RWPG 25 I 1949 r. Po 1956 r., gdy nastąpiły bardziej korzystne warunki polityczne w obozie państw socjalistycznych, ożywiono procesy integracyjne w RWPG, intensyfikując współpracę dwustronną. Ważną rolę odegrały wówczas doświadczenia z lat czterdziestych. Reaktywowano wtedy system instytucji bilateralnych, obumarły po 1949 r.

Януш Скодлярски

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО ПОЛЬШИ СО СТРАНАМИ НАРОДНОЙ ДЕМОКРАТИИ (1945—1949)

Резюме

После второй мировой войны страны народной демократии приступили к организации международного экономического сотрудничества нового типа. В 1947—1948 гг. Польша заключила экономические договоры с Советским Союзом, Чехословакией, Югославией, Болгарией, Венгрией и Румынией. Были выработаны основные принципы сотрудничества в польско-чехословацких отношениях. Главной идеей заключенных договоров было стремление к обеспечению тесного экономического сотрудничества. Оно охватывало главные области хозяйственной жизни, то есть торговлю, промышленность, сельское хозяйство и транспорт.

Для осуществления экономических договоров были созданы двусторонние комиссии.

Главной формой сотрудничества был товарообмен, однако имели место первые проявления промышленного кооперирования между Польшей и Югославией, а также Польшей и Болгарией. Были также предприняты первые шаги по организации многостороннего сотрудничества в области стандартизации, планирования и статистики, а также путей сообщения и транспорта.

Польша была одним из активнейших создателей экономического сотрудничества нового типа.

Перевела Л. Пустула

Janusz Skodlarski

POLISH ECONOMIC CO-OPERATION WITH THE COUNTRIES OF PEOPLE'S DEMOCRACY (1945—1949)

Summary

After the Second World War the countries of people's democracy began organizing a new type of international economic co-operation. In the years 1947—1948 Poland signed economic contracts with the Soviet Union, Czechoslovakia, Jugoslavia, Bulgaria, Hungary and Roumania. Basic principles of such co-operation were worked out in the course of Polish-Czechoslovakian relations. In all cases, aiming towards securing a close economic partnership was a keynote

of the negotiated treaties. This co-operation comprised all the main spheres of economic life, i.e. trade, industry, agriculture and transport.

Permanent bilateral committees were established in order to realize such economic agreements.

The exchange of goods was the main form of co-operation, but the first cases of industrial co-operation between Poland and Jugoslavia and Poland and Bulgaria also took place. Besides, the first attempts were made at a multilateral co-operation in the spheres of normalization, planning, statistics and transport.

Poland belonged to the most active co-originators of that new type of economic partnership.

Translated by Joanna Wilczewska